

İki Savaş Arası Dönemde Türkiye ve Romanya'nın Ulus-Devlet Yapılanmaları ve Bölgesel Yansımaları

Berk EMEK

Dr., Koç Üniversitesi Tarih Bölümü, İstanbul

E-Mail: bemek16@ku.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-1141-2425

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 16.09.2021 Kabul Tarihi / Accepted: 11.02.2022

ÖZ

EMEK, Berk, **İki Savaş Arası Dönemde Türkiye ve Romanya'nın Ulus-Devlet Yapılanmaları ve Bölgesel Yansımaları**, CTAD, Yıl 18, Sayı 35 (Bahar 2022), s. 267- 298.

Bu makalede, Türkiye ve Romanya'da iki savaş arası dönem boyunca uygulanan devlet inşası politikaları ve buna etki eden güvenlik temelli risk algısının iç politikaya olan etkisi tartışılmıştır. Her iki ülkede de ulus-devlet yapısının kurulması ve sağlamlaştırılması doğrultusunda ekonomik, siyasi ve toplumsal alanlarda ortaya çıkan millileştirme siyaseti karşılaştırmalı bir perspektiften değerlendirilmiştir. Belirtilen dönemde Türkiye ve Romanya bölgesel ve uluslararası barışı esas almıştır. Ancak, ulus-devletin kurulması ve sınır güvenliğinin kritik olduğu bir süreçte farklı etnik gruplara mensup toplulukların merkezi idareyle olan ilişkileri genellikle güvenlik endişesine bağlı olarak değişim göstermiştir. İki savaş arası dönem üzerine literatürde uluslaşan devlet kategorisinde ele alınan Türkiye ve Romanya, bölgesel riskler doğrultusunda merkezîleşme siyasetini temel almış, Doğu Anadolu ve

Transilvanya gibi çok etnikli sınır bölgelerinde devlet otoritesini sağlamlaştırma yönünde çalışmıştır.

Makale üç alt başlık altında toplanmıştır. İlk bölümde, uluslaşan devlet kavramı açıklanarak Türkiye ve Romanya'nın bu terim dâhilinde değerlendirilmesi yapılmıştır. İkinci kısımda, zamanla yükselen revizyonizmin Avrupa'da yarattığı tehdit, karşı önlemler ve Milletler Cemiyeti'nin rolü ele alınmıştır. Üçüncü olarak ise Doğu Anadolu ve Transilvanya bölgelerinin analizinden yola çıkılarak güvenlik risklerinin Türkiye ve Romanya'da devlet politikalarına ne ölçüde yansıdığı ve sonuçları tartışılmıştır. Türkiye, Romanya ve İngiltere'deki arşivlerden yararlanılan makalede, revizyonist hedefler ve siyasi problemlerle bağlantılı güvenlik risklerinin Türkiye ve Romanya'nın merkezileşme çabalarını arttırdığı ve resmi devlet politikalarını güvenlik ekseninde şekillendirdiği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ulus-Devlet, İki Savaş Arası Dönem, Romanya, Türkiye, Transilvanya, Doğu Anadolu.

ABSTRACT

EMEK, Berk, **Nation-State Structures of Turkey and Romania in Interwar Period and their Regional Reflections**, CTAD, Year 18, Issue 35 (Spring 2022), pp. 267-298.

This article discusses the state-building policies during interwar period in Turkey and Romania and the impact of the security-based risk perception on domestic policy. The nationalizing politics that emerged in the economical, political and social fields in line with the establishment and consolidation of the nation-state structure in both countries is evaluated from a comparative perspective. Turkey and Romania aimed at promoting regional and international peace during the given period. However, in a process where nation-states were established and security of the borders was sensitive, the relations between groups living in multi-ethnic regions and the central administration changed generally on the basis of the security concerns. Turkey and Romania, which are treated in the nationalising state category in the literature on interwar period, have followed the politics of centralization in line with regional risks and worked to strengthen the state authority in the multi-ethnic borderlands, namely Eastern Anatolia and Transylvania.

The article is composed of three parts. In the first section, the concept of nationalizing state is explained, and Turkey and Romania are evaluated within this term. In the second part, the threat posed by the rising revisionism in Europe, the measures developed in return, and the role of

the League of Nations are discussed. Last but not least, based on the analysis of Eastern Anatolia and Transylvania regions, it is discussed to what extent security risks were reflected in state policies in Turkey and Romania together with their results. Based on archives in Turkey, Romania, and the United Kingdom, it is revealed that revisionist targets as well as security risks related to political problems increased the centralization efforts of Turkey and Romania and shaped their official state policies on the axis of security.

Keywords: Nation-state, Interwar Period, Romania, Turkey, Transylvania, Eastern Anatolia.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda tarihe karışan imparatorlukların topraklarında ulus-devletlerin yer aldığı yeni bir düzen oluşmuştur. Değişen demografik yapılar ve bölgesel anlaşmazlıklar yeni sınırlar dahilinde azınlık problemlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Uluslararası bağlamda üzerinde uzlaşmaya varılmış net bir azınlık tanımı bulunmamaktadır. Paris Barış Konferansı'nda azınlık tanımı yapılırken ırk, din ve dil kriterleri referans alınırken, iki savaş arası dönem boyunca Milletler Cemiyeti dava raporlarında yer alan çeşitli tanımlar tüm azınlıkları kapsayacak yeterlilikte olmamıştır.¹ Paris'te imzalanan barış antlaşmaları, kalabalık azınlık topluluklarını içeren üniter devletlerden oluşan yeni bir düzene yol açarken, mağlup devletlere dayattığı şartlar ve toprak kayıplarının doğurduğu öfke, ilerleyen süreçte sınırların sorgulanmasına yol açmıştır. Tarihçi Zara Steiner'in belirttiği üzere Orta ve Doğu Avrupa'da kurulan merkezîyetçi ulus-devletler sahip oldukları azınlık nüfusa karşı şüpheli ve hasmane bir tutum takınmış ve bu durumun sebep olduğu gerginlikler barış ortamına darbe vurmuştur.² Revizyonist ve faşist eğilimler özellikle 1930'lu yıllarda etkisini arttırırken birçok ülkede de güvenlik endişesi hâkim olmaya başlamıştır.

Balkanlar'da ortak bir güvenlik kaygısı içinde olan Türkiye ve Romanya, iki savaş arası dönemde başta İtalya olmak üzere barışı ve yeni uluslararası düzeni tehdit eden devletlere karşı ikili antlaşmalara veya bölgesel ortaklıklara önem vermişlerdir. Her iki devlet de yayılcı ve eski sınırlara dönüşmesini hedef alan

---

¹ Jennifer Jackson Preece, *National Minorities and the European Nation-states System*, Oxford University Press, Oxford, 1998, s. 14-15.

Azınlık sorunlarına dair tartışmalı bir sınır bölgesi örneği için bk. Emre Saral, "Voyvodina Meselesi Üzerine Güncel Bir İnceleme I," *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, 2004, s. 128-138.

² Zara Steiner, *The Lights that Failed: European International History 1919-1933*, Oxford University Press, Oxford, 2005, s. 603.

politikalara karşı bölgesel güvenliğe dayalı dış siyaseti benimsemiştir. Bu süreçte Türkiye, İtalya'nın Akdeniz'deki yayılmacı siyasetinden endişe duyarken, Romanya da komşuları Macaristan ve Bulgaristan'ın toprak talepleriyle baskı altında kalmıştır. Bu makalede ileri sürüldüğü üzere dış politikayı şekillendiren güvenlik endişesi iç siyasette de etkisini göstermiş hem Türkiye hem de Romanya merkezîleşmeyi hedef alan bir anlayış doğrultusunda devlet otoritesini hâkim kılacak bir siyaset izlemişlerdir. Transilvanya Macarları ve Doğu Anadolu'daki Kürtler gibi devlet otoritesini sarsma potansiyeline sahip görülen ya da merkezî yönetimi benimsemeyip adem-i merkezîyet yanlısı olan gruplara yönelik politikalar bu çerçevede ele alınmalıdır.

Literatürde Türkiye ve Romanya ilişkileri iki savaş arası dönemde Balkanlarda iş birliği ve göç politikaları çerçevesinde tartışılmaktadır.³ Berk Emek'in bu alandaki diğer çalışmasında, belirli olarak iki ülkedeki istihbarat ve güvenlik politikalarına bakılarak bu politikaları kapsayan merkezî siyasetinin ne ölçüde etkili olabildiği ve farklı yönlere evrilen sonuçları vurgulanmıştır.⁴ Çok daha geniş bir perspektif sunan bu makalede ise, teorik bir çerçeve dâhilinde öncelikle Birinci Dünya Savaşı ertesini Orta ve Doğu Avrupa'ya bakılarak uluslaşan devletler üzerine genel bir değerlendirme yapılmaktadır. Buradan hareketle benzer bir süreci yaşayan Türkiye ve Romanya'da Doğu Anadolu ve Transilvanya bölgelerine bakılarak merkezden uzak çok uluslu bölgelerde devletin nasıl bir kontrol mekanizması geliştirdiği ve bölgedeki topluluklarla olan ilişkisi siyasi, legal ve sosyal etmenlerin etkisiyle birlikte ortaya konulmaktadır. Bu makalede, salt güvenlik politikaları analizinden ziyade ulus-devlet inşası sürecine etki eden uluslararası ve yerel dinamiklerin kapsamlı bir tahlili yapılmaktadır. Türkiye, Romanya ve İngiltere'de geniş bir arşiv taramasına ve derlenen raporların karşılaştırmalı olarak incelenmesine dayanan bu makalenin amacı, iki ülkenin de farklı derecelerde paylaştığı yükselen revizyonizm tehlikesinin ve güvenlik sorunlarının iç siyasetteki uluslaşma sürecine etki ve yansımalarını değişik açılardan ele alarak tartışmaktır.

---

³ Türkiye ve Romanya'yı birlikte ele alan çalışmalar için, bkz. Metin Ömer, "Romanya-Türkiye İlişkilerinde Göç Perspektifi (1923-1936)," *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, Yıl 15, Sayı 30, 2019, s. 309-332; Metin Ömer, "Romanya'da Çıkan Türk Bir Gazete: Türk Birliği", *CTAD*, Yıl 9, Sayı 17, 2013, s. 171-186; Ömer Metin, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Romanya Türklerinin Göçüne Dair Faaliyetleri (1931-1938)," *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 35, 2012, s. 125-143; Florin Anghel, "Romania between Istanbul and Ankara: The Beginning of the Alliance in the First Decade of the Kemalist Republic," *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı 54, 2014, s. 435-450; Yonca Anzerlioğlu, "Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi ve Gagauz Türkleri" *Bilgi* 39, 2006, s. 31-51.

⁴ Berk Emek, "Nationalizing the Multi-ethnic Borderlands: State Surveillance and Security Policies in Interwar Turkey and Romania," *Southeast European and Black Sea Studies*, 2022, s. 1-19.

Ulus-İnşa Sürecindeki Türkiye ve Romanya'nın Ulus-Devlet Yapılanmaları

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da kurulan devletlerde yönetici sınıfın temel amacı, homojen/türdeş bir ulus yaratmaktır. Bunun örneğini Orta ve Doğu Avrupa'da azınlık nüfusun yoğun olduğu ülkelerde görmek mümkündür. Ulus-devletler demografik olarak çoğunluk olan grubun (*core group*) yönetim kademelerine hakim olduğu bir model doğrultusunda şekillenmekteydi.⁵ Çoğunluk veya egemen olarak tanımlanan kesim, idari merkezleşme hedefi doğrultusunda sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda da nihai kontrolü elde edebilmek amacıyla azınlıklar üzerindeki baskıyı git gide arttıran politikalar geliştirdi.⁶ Rogers Brubaker'ın literatürde uluslaşan devlet (*nationalizing state*) olarak sınıflandırdığı devletler, hâkim etnik grubun devlet mekanizmasını kullanarak sosyal, kültürel, idari ve ekonomik egemenliğini tesis etmeye çalıştığı devletlerdir.⁷ Uluslaşan devletlerde, genellikle çoğunluk gruba mensup yönetici sınıf bir yandan devletin ifade edilen şekliyle milli ve ulusal bir devlet olarak konumlanabilmesi için kendi dilini ve kültürünü empoze ederken, öte yandan ekonomik ve idari açılardan egemen olabilmek için adımlar atar.

İki savaş arası dönemde uluslaşan devletlerde ulusun çıkarlarının korunması ve milli olarak tanımlanan bir devletin kurulabilmesi için uygulanması amaçlanan projeler siyasi ve sosyal seferberlikle ulus-devlet adına gerçekleştirilir. Aslında burada söz konusu olan, yönetici sınıfın mensup olduğu etnik grubun hak ve imtiyazların ulusal çıkarlar adı altında genişletilmesi ve güvence altına alınmasıdır. Bu politikanın sonucunda, savaş sonrası ortaya çıkan ulus-devletlerde azınlık grupları ekonomik ve siyasi olarak belirli engellerle karşı karşıya kalmışlardır. Milletler Cemiyeti'nin Orta ve Doğu Avrupa'daki devletlere yönelik uygulamaya konulan azınlık antlaşmaları her ne kadar bu durumu engelleme amacıyla tasarlansa da uygulanabilirliği siyasi sebepler nedeniyle pek mümkün olmamıştır.

Bu dönemde, Türkiye ve Romanya uluslaşan devlet kavramına dahil edilebilecek örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki devletin de devlet inşası politikalarını türdeş bir ulus yaratmak amacıyla kurguladığı bu dönemde, Türk ve Romen unsurların siyasi, ekonomik ve kültürel hakimiyetini sağlamak amacıyla bir dizi uygulamalar hedeflenmiştir. Bu doğrultuda, azınlıklar ya da legal olarak azınlık sayılmasa da hâkim sınıfın dışındaki etnik gruplar (*non-core*

⁵ Harris Mylonas, *The Politics of Nation-building: Making Co-nationals, Refugees, and Minorities*, Cambridge University Press, Cambridge, 2013, s. 17-34.

⁶ Barbara Jelavich, *History of the Balkans*, Cambridge University Press, Cambridge, 1983, s. 134-190.

⁷ Rogers Brubaker, *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, s. 63-66.

group) devlet politikalarının odağı haline gelmiştir. Her ne kadar devlet kapasitesi ve maddi ve idari engellerin oluşmasıyla hedeflenen politikaların tamamı gerçekleştirilemese de hem Türkiye hem de Romanya'da merkezileşme siyasetinin temel hedefi devlet kontrolünü belirli bir grubun elinde tutmak ve egemenliğe karşı tehdit olarak algılanan diğer unsurları sıkı bir şekilde denetlemektir. Bu sebeple, idari kadroların merkezî otoriteye sadık gruplara mensup kişiler tarafından oluşturulması, ekonomik ihtisasların yine belirtilen gruplara bırakılması ve sosyal, kültürel ve demografik çerçevede düzenlemeler ön plana çıkmıştır.

Türkiye'de Doğu Anadolu'da karşımıza çıkan iskân ve idare planları Umumi Müfettişlikler eliyle uygulanmaya konulmuş ve Kürt isyanlarının çıktığı bölgelerde idari denetim askerî unsurların da etkin kullanımıyla idari denetim sağlanmaya çalışılmıştır.⁸ Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat Döneminde kaldırılmak istenen adem-i merkezîyetçi yapının Kürt isyanlarına sebebiyet vermesi gibi, Cumhuriyet'in merkezî yapılanması aşiretlerin tepkisiyle karşılaşırken; sekülerleşme siyaseti de belirli Sünni aşiretlerde huzursuzluk yaratmıştır.⁹ 1920'li ve 1930'lu yıllar boyunca ardı ardına çıkan isyanların yarattığı güvenlik riskleri, Doğu illerinin Cumhuriyet kadrolarının tasarladığı reformlara uyum sağlaması amacıyla, Ankara'nın otoritesini tanımayan aşiretlerin ekonomik ve siyasi olarak zayıflatılması yönünde kararlar alınmasına sebep olmuştur. Uygulamaya konan tedbirler arasında, zorunlu göç, silahsızlandırma, eğitim politikaları ve idari kadrolarda değişiklikler yer almaktadır. Umumi Müfettişlik raporlarında da yansıtıldığı üzere, Doğu bölgesindeki silahların toplanması, aşiretlerin merkezî kontrole alınması, aşiretler arası kan davaları ve çatışmaların çözümü, sorun olarak görülen aşiret liderleri ve mensuplarının Batı bölgelerine sürülmesi ve nihayetinde devlet otoritesinin tesisi başlıca belirlenen hedefler olarak belirlenmiştir.¹⁰ Bölgedeki Kürt kökenli memurların yerine Ankara'ya bağlı memurların atanması ve yönetimde Türkçe'nin baskın olması da devleti idari planları arasındadır.¹¹ 1920'li yıllardaki planların devamı olarak İçişleri Bakanı Şükrü Kaya 1931 tarihli raporunda Dersim bölgesindeki karışıklığa ve yöre halkının mağduriyetine son

⁸ Cemil Koçak, *Umumi Müfettişlikler: 1927-1952*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 107-122.

⁹ Tanzimat Dönemi değerlendirmeleri için bk. İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008; Halil İncik ve Mehmet Seyitdanhoğlu, *Tanzimat- Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.

¹⁰ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) 30.10/ 69.457.14; 30.10/ 110.740.23

¹¹ BCA 30.10/ 110.740.17

vermek amacıyla devletin en geç 1932'de askeri bir harekete geçmesinin zaruri olduğuna işaret etmiştir.¹²

Romanya'nın Transilvanya bölgesindeyse Avusturya-Macaristan İmparatorluğu zamanından beri verimli toprakların çoğunu ve dolayısıyla ekonomik dinamikleri kontrol eden Macarlar, 1 Aralık 1918 tarihinde Romanya'ya katılan bölgede güçlü bir konumdaydı. Bu tarihten itibaren Transilvanya'yı merkezî devlete entegre etme projesi kapsamında başlatılan toprak reformu ve idari yapılanma bölgedeki Romen etnisitesini baskın hale getirmeyi hedeflemiştir. Romenleştirme siyaseti doğrultusunda toprakların yeniden dağıtımı çoğunlukla Macar toprak sahiplerini etkilemiş, ağırlıklı olarak Romen köylüleri toprak sahibi yapılmış ve toplamda yaklaşık 6 milyon hektar toprak istimlak edilerek 1.4 milyon köylüye dağıtılmıştır.¹³ Temel olarak Bethlen, Banffy, Teleki, Bardi gibi zengin Macar toprak sahiplerini hedef alan bu reform sonucunda 9 bin civarında mülkten oluşan toplam 1.664.000 hektar alan Macarlardan alınmıştır.¹⁴ Romen arşiv kaynaklarına göre, Transilvanya'da toplam 530,694 kişinin yararlandığı reformda, 396,342 Romen köylüye toprak verilirken, bu sayı Macarlarda bunun dörtte birinden az olarak 87,426 kişide kalmıştır.¹⁵ Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun 1910 nüfus sayımı kayıtları da toprakların dağıtımında Romen devletinin yararlandığı ve kriter teşkil eden verilerden olmuştur.¹⁶ Transilvanya'daki nüfus yapısı her ne kadar 1918'den sonra değişiklikler gösterse de Romanya'nın 1930 nüfus sayımından önceki resmi rakamlar ve istatistikler genellikle bölgenin Avusturya-Macaristan'ın parçası olduğu dönemde, 1910 yılında yapılan sayımdaki imparatorluk verilerine dayanmaktaydı.¹⁷

---

¹² BCA 30.10/ 110.740.22

¹³ Wim van Meurs, "Land Reform in Romania—A Never-ending Story," *SEER-South-East Europe Review for Labour and Social Affairs*, Sayı 2, 1999, s.122.

¹⁴ Katherine Verdery, *Transylvanian Villagers: Three Centuries of Political, Economic, and Ethnic change*, University of California Press, California, 1983, s. 287.

¹⁵ Transilvanya dahilinde yaklaşık 31 bin kadar Alman da toprak reformundan faydalanmıştır. *Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC) Fond Titulescu Nicolae* (1836-1960), Dosar 147, f. 20.

¹⁶ *ANIC Fond Manuilă Sabîn* (1853-1947), Dosar X/77, f.1; Ioan Bolovan, Elena Crinela Holom ve Marius Eppel, "Ethnicity and Politics: Censuses in the Austro-Hungarian Empire (Case Study: Transylvania, 1869-1910)," *Romanian Journal of Population Studies*, Cilt 10, Sayı 2, 2016, s. 137-152.

¹⁷ 1910 istatistiklerine göre Transilvanya'daki demografik yapı 1,402,021 Romen, 918,217 Macar ve 234,085 Sakson (Alman) olarak verilmiştir. Ayrıca bölgede Yahudi, Bulgar, Yunan ve Ermeniler gibi diğer azınlık grupları da bulunmaktadır. Bu istatistiklere Banat bölgesi dahil değildir; bk. Joseph Slabey Rouček, *Contemporary Roumania and her Problems: A Study in Modern Nationalism*, Stanford University Press, California, 1932, s. 189.

Macarların Milletler Cemiyeti nezdindeki itirazlarına karşı Romen devleti etnik kökene bakılmaksızın azınlıklar da dahil olmak üzere herkesin toprak reformundan faydalanacağını ve maddi olarak daha iyi bir konuma geleceğini iddia etmiştir. Romanya'nın Milletler Cemiyeti'ndeki daimî temsilcisi Philippe Lahovary, itirazlarda bulunan Macar toprak sahiplerinin halkın refahından ziyade sadece kendi menfaatlerini düşündüğünü belirtmiştir.¹⁸ Ayrıca, Romanya hükümeti kamulaştırılan arazilerin hesaplanan net değerini ödemeyi de kabul ettiğini belirtmiştir.¹⁹ Romanya devleti toprak reformunu merkezileştirme ve Romenleştirme siyasetinin bir aracı olarak kullanırken uluslararası platformda da reformun kimseyi mağdur etme amacı taşımadığını, aksine toplumun refahını amaçladığını belirtmiştir. İki savaş arası dönemde birçok ülkede görüldüğü üzere Romanya'da da toprak reformu belirtilen ulus-devlet politikalarının önemli bir parçası olmuştur.

Türkiye'de Kürtler ve Romanya'da Macarlar ağırlıklı olarak Alman ve Yahudi azınlık gruplarına yönelik politikalar dönemin siyasi çerçevesi dahilinde merkezîleşme, homojenleşme ve millileştirme siyaseti çevresinde şekillenmiş ve devlet tarafından tehdit olarak değerlendirilen gruplar bu makalede tartışılan politikalarından yoğun bir şekilde etkilenmişlerdir. Yükselen revizyonizmin belirginleşmesiyle bölgesel güvenlik ön plana çıkmış ve bölgesel iş birliği daha da önemli bir hal almıştır. Bu doğrultuda, Türkiye ve Romanya güvenlik odaklı siyaseti temel alan politikalar geliştirmeye özen göstermişlerdir.

Revizyonizmin Etkisinde Güvenlik Arayışı

Birinci Dünya Savaşı'nda kurulmaya çalışılan düzene ve ittifak yapılarına eleştirel bir bakış açısı getiren Edward Hallett Carr, "20 Yıl Krizi" adlı eserinde savaş sonrası imzalanan Paris Antlaşmaları ve Milletler Cemiyeti'nin barışı tesis etmedeki yetersizliğine değinerek adaletsiz antlaşmaları sorgulamış, uluslararası organizasyonların sorunların paydaş devletlerin oluşturduğu birlik çatısı altında çözülebileceği illüzyonunu yarattığını belirtmiştir. Carr, Milletler Cemiyeti'nin kuruluş aşamasında sadece büyük devletlerin üyeliğiyle sınırlandırılması planlanan bir kurum olması tasarısından bahsederek Cemiyetin küçük devletlerin etkisinin olmayacağı bir formasyonda tasarlandığı ve güç unsurunun uluslararası sorunların çözümünde başat unsur olduğunu vurgulamıştır.²⁰ Carr'a göre, 1920'li yıllar boyunca yaşanan gelişmeler uluslararası kamuoyunun gücüne

¹⁸ ANIC Vasile Stoica (1869-1948), Dosar 125, f. 1-22.

¹⁹ Cenevre'deki Romanya temsilcisi Nicolae Petrescu-Comnen, Macar toprak sahiplerine kamulaştırılan topraklarına karşılık toplam 28 milyon Romen leyi teklif edildiğini bildirmiştir. Dağıtılan miktarın bazı gruplar hariç birçok toprak sahibi tarafından kabul edildiği de belirtilmiştir; bk. *The League of Nations Archive*, Geneva. C.326.1927.I

²⁰ Edward Hallett Carr, *20 Yıl Krizi 1919-1939*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s.149.

dair algıyı ciddi şekilde sarsmıştır. 1930'lara gelindiğindeyse uluslararası örgütler, sorunların çözümünde etkin olmaktan ziyade büyük devletlerin çıkarına hizmet eden organizasyonlar olarak görülmüştür.²¹

Esasen 1919'da Almanya'ya uygulanan sert müdahale ve yaptırımlar ve imparatorlukların dağılmasıyla Avrupa'da ortaya çıkan bir dizi ulus-devlet birçok açıdan istikrarsız olan durumu daha da kötüleştirmiştir.²² “Kolektif güvenlik” olgusuna duyulan gereksinim Milletler Cemiyeti'nin kuruluşuna ilham verse de iki savaş arası dönem boyunca Cemiyetin savaşı önlemedeki rolü iki savaş arası dönem boyunca sınırlı olmuştur.²³ Barışın devamlılığı için uluslararası organizasyonların yanı sıra sosyal ve ekonomik koşulların da uyumlu olması gerekmiştir. Ancak 1929 kriziyle beraber yaşanan ekonomik çöküş liberalizme duyulan inancın yerini otoriter rejimlere bırakarak devletler arası anlaşmazlıkları arttırmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonrası mağlup devletlerin Avrupa'da yarattığı travma ve endişe birçok ülkede yakından hissedilmiştir. İtalya'da Benito Mussolini'nin 1922 yılında yönetimi ele alıp faşist düzeni kurması ve revizyonizmi hedefleyen siyaseti Orta ve Doğu Avrupa'yı da etkilemiştir. Trianon Antlaşması ile yaşadığı büyük toprak kaybını millî bir felaket olarak gören Macaristan ve Neuilly Antlaşması ile benzer süreci yaşayan Bulgaristan bölgesel barışa ve düzene tehdit oluşturabilecek başlıca ülkeler olarak görülmüşlerdir. Macaristan'ın Transilvanya üzerindeki hak iddiaları ve bölgedeki etnik Macarları desteklemesi Romanya devletinin karşılaştığı başlıca problemlerden olmuştur. Aynı zamanda Bulgaristan'ın Güney Dobruca, Sovyetler Birliği'nin ise Besarabya üzerinde toprak talebi bulunmaktaydı. Bu doğrultuda, Romanya'nın temel hedefi, 1918'de topraklarına kattığı bölgeleri merkezî devlete entegre etmek ve Romenleştirme siyasetini uygulamak olmuştur.²⁴ Bu siyaset Romanya'nın Transilvanya, Besarabya, Bukovina ve Dobruca gibi bölgelerinde aktif olarak yürütülmüştür.²⁵

---

²¹ *age.*, s. 179-180.

²² *age.*, s. 8-9.

²³ George Egerton, “Conservative Internationalism: British Approaches to International Organization and the Creation of the League of Nations” *Diplomacy and Statecraft* Cilt 5, sayı 1, 1994, s. 1-20.

²⁴ Irina Livezeanu, *Cultural Politics in Greater Romania: Regionalism, Nation Building, and Ethnic Struggle, 1918–1930*, Cornell University Press, New York, 2018, s. 192.

²⁵ 1.Dünya Savaşı'nı takiben Romanya'ya dahil olan Güney Dobruca bölgesinde yürütülen çalışmalar için bk. Constantin Iordachi, “Diplomacy and the Making of a Geopolitical Question: The Romanian-Bulgarian Conflict over Dobrudja, 1878–1947,” in *Entangled Histories of the Balkans* Cilt 4, Brill, Leiden, 2017, s. 291-393.

Revizyonist komşuları tarafından çevrilmiş Romanya bilhassa bölgesel ortaklık kurabileceği ülkelerle ilişkilerini kuvvetlendirmeyi amaçlamıştır.

İlk adım olarak 1921 gibi erken bir tarihte Romanya, Çekoslovakya ve Yugoslavya arasında Küçük İtilaf imzalanmıştır.²⁶ Bu antlaşma Macaristan'ın revizyonist siyasetine ve Almanya'nın Doğu Avrupa'da ileride izleyebileceği yayılcı siyasete karşı ortak savunma prensibine dayanmakta ve bir anlamda Macaristan'ın siyasi olarak çevrenmesini tasarlamıştır.²⁷ Keza olası bir Habsburg restorasyonun belleklerdeki korkusu da bölge devletlerinin endişe duyduğu bir durumdur.²⁸ Çek Cumhurbaşkanı Tomáš Masaryk, Küçük İtilaf'ı Doğu Avrupa'da Alman tehdidine karşı barışı korumak ve Macarların taleplerine karşı Trianon düzenini muhafaza etmek amacıyla barış için atılmış bir adım olarak nitelemektedir.²⁹ Masaryk bunu ifade ederken, Sovyetlerin de Avrupa barışı için ciddi bir tehdit oluşturabileceğini belirtir. Milletler Cemiyeti'nin kolektif güvenliği sağlama yönünde belirlediği hedefe rağmen ilerleyen zamanlarda ikili veya bölgesel antlaşmalara olan eğilim Cemiyetin istenen güveni verememesinden ötürü artmıştır. Özellikle 1923 yılındaki Korfu krizinde İtalya'nın saldırgan tutumuna karşı Milletler Cemiyeti'nin sergilediği pasif tutum organizasyonun barışı sağlamada etkin bir kurum olabileceğine dair şüpheleri belirginleştirmiştir.³⁰ 1930'lara gelindiğinde ise İtalyan lider Mussolini Küçük Antantın ülkeler arasındaki çekişmeler sebebiyle kalıcı olmasının mümkün olmadığını belirtmiştir.³¹

Macaristan'da Bethlen hükümeti 1922-1927 yılları arasında iç istikrarı sağlamayı ve uluslararası alanda iyi ilişkiler geliştirmeye öncelik vermiştir. Bu sebeple revizyonist söylemler genellikle 1920'lerin ilk yarısında belirgin değildir. Ancak sonrasında hükümet revizyonist propaganda faaliyetlerini aktif olarak üstlenmiştir.³² Özellikle, 1920'lerin sonundan itibaren İtalyan lider Mussolini'nin revizyonizme destek çıkan açıklamalarından destek alan Macaristan

²⁶ Eliza Campus, *The Little Entente and the Balkan Alliance*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1978, Bucharest, s. 14-17.

²⁷ Emre Saral, "İki Savaş Arasındaki Dönemde Türkiye'nin Orta Avrupa'ya Yönelik Siyaseti," ed. Yücel Namal, *Türk-Macar İlişkilerinin İzinde 20 Yıl Prof. Dr. Melek Çolak Armağanı*, Kitabevi, İstanbul, 2020, s. 407-427.

²⁸ Campus, *age.*, s. 15.

²⁹ *Arhivele Ministerul Afacerilor Externe (AMAE) Fond Mica Înțelegere* UA 1C_ 1920-1935, f. 11.

³⁰ Ruth Henig, *Versailles and After 1919-1933*, Routledge, London, 2006, s. 46-47.

³¹ *BCA* 30.10/ 226.524.5

³² Emre Saral, *Türkiye-Macaristan İlişkileri (1920-1945)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2016, s.106.

Transilvanya konusunda daha aktif bir siyasete yönelmiştir. Bulgaristan'a benzer şekilde Macaristan da arkasında İtalyan desteği olmadan revizyonist hedeflerini gerçekleştirebilecek güçte değildir.³³ Mussolini ve Macaristan başbakanı Istvan Bethlen'in 1927 yılında imzaladığı dostluk antlaşması Roma'nın Macarlara desteği olarak görülürken Küçük İtilafı zayıflatma girişiminin parçası olmuştur. Mussolini'nin 1928 yılında Milano'da yaptığı deklarasyonda Trianon Antlaşması'nın revize edilmesi gerektiğini açıkça belirtmesi ve ilerleyen yıllarda bu bağlamda sürdürdüğü retorik, Macaristan'ın taleplerinin uluslararası alanda daha yüksek sesle dile getirilmesine yol açmıştır.³⁴ Romanya bu dönemde Bethlen'in açıklamalarından rahatsızlık duymuş ve dikkatini revizyonizme karşı bölgesel ittifaklara çevirmiştir. Romanya'da *Adevărul* gazetesinde yayınlanan habere göre Bethlen, İngiliz Muhafazakâr Milletvekili Lord Viscount Rothermere'in Macaristan için adil ve gözden geçirilmiş bir anlaşmaya varılması konusundaki görüşüne katıldığını belirtmiştir.³⁵ 1928 yılında ise Bethlen Macaristan'ın mevcut sınırlarını asla ve hiçbir koşulda kabul etmeyeceğini açıklamıştır.³⁶ Bethlen'in 1929 yılındaki revizyonist nutkunun ardından Küçük İtilaf devletlerinin her biri Macaristan'a nota vermiş ve durumdan duydukları rahatsızlığı Milletler Cemiyeti'ne taşıyacaklarını bildirmişlerdir.³⁷

1931 yılına kadar 10 yıl görev yapan Başbakan Bethlen'in siyaseti ardından gelen yöneticiler tarafından da takip edilmiştir. Örneğin, 1932 yılında başbakan olan Gyula Gömbös İtalya'nın başını çektiği bir savunma paktı için aralarında Türkiye'nin olduğu ülkelerle temaslarda bulunmuştur.³⁸ Gömbös'ün ilk resmi ziyaretinin adresinin Roma olması ise Küçük İtilaf ülkeleri açısından dikkate değerdir. Türkiye'nin Bükreş elçisi Hamdullah Suphi'nin raporlarına göre, 1933 yılında Macar başbakanı Gömbös'ün Roma'yı ziyareti hem Romanya'da hem de Küçük İtilaf devletleri arasında İtalya'nın Macaristan'a olan stratejik desteği hem de ortak güvenlik kaygısına yönelik ciddi bir güvensizliğin doğmasına sebep olmuştur.³⁹ Ertesi yıl İtalya, Avusturya ve Macaristan arasındaki Roma

---

³³ Mustafa Türkeş, "The Balkan Pact and its Immediate Implications for the Balkan States, 1930–34," *Middle Eastern Studies* cilt 30, sayı 1, 1994, s.125.

³⁴ *AMAE* Fond 71/1921-1944 Transilvania, Cilt 7, f. 44.

³⁵ "Contele Bethlen și revizuirea tratatului dela Trianon", *Adevărul*, 21 Ekim 1927.

³⁶ *AMAE* Fond 71/1921-1944 Transilvania, Cilt 4, f. 280.

³⁷ *BCA* 30.10 / 232.564.9

³⁸ Emre Saral, "Türkiye-Macaristan İlişkilerinde İtalya'nın Rolü (1928-1933)," *CTAD*, Yıl 13, Sayı 25, 2017, s. 175.

³⁹ *BCA* 30.10/ 246.667.16

Protokolü ise Küçük İtilaf ve Balkan Antantı üyeleri arasında ciddi bir endişe kaynağı olarak değerlendirilmiştir.

1930'larda Avrupa'da yükselen faşizm ve azınlık problemlerinin getirdiği sınır gerginlikleri irredantist politikaların bir güvenlik sorunu olarak gündemde kalmasını sağlamıştır. Bu süreçte Türkiye ve Romanya'nın dışişleri bakanları Tevfik Rüştü Aras ve Nicolae Titulescu'nun bölgesel bir antlaşma yönündeki gayretleri başta Bulgaristan olmak üzere yayılcı siyaset yürüten devletlerin dengelenmesini ve kontrolünü hedeflemiştir. Romanya, Türkiye'nin 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne üye olmasını güçlü bir şekilde desteklemiş ve ertesi yıl Türkiye ile Romanya arasında dostluk, saldırmazlık ve hakemlik antlaşması imzalanmıştır.⁴⁰ Milletler Cemiyeti'nin Balkanlar'da kapsamlı ve etkin bir güvenlik planı sunamaması ve aynı zamanda bölge ülkelerinin Cemiyet konseyinde daimî bir üyeliğe sahip olamamasından dolayı Balkan devletleri güvenliklerini sağlamak için karşılıklı ve bölgesel antlaşmalara yönelmişlerdir.⁴¹ 1934 yılında gelindiğinde Türkiye, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan'ın da katılımıyla Balkan Antantını oluşturmuşlardır.⁴² Antlaşma imzacı ülkelerin sınırlarını güvence altına alarak Balkanlar'da başka bir devletin muhtemel saldırısına karşı kolektif savunmayı hedeflemiştir. İtalya'yı provoke etmemek adına metinde İtalyan saldırısına karşı ne yapılacağına dair net bir maddeye yer verilmemiştir. Balkanların Lokarno'su olarak görülen antlaşmanın, Titulescu'nun da önerdiği üzere Küçük Antant ile birleştirilmesi fikri de doğmuştur. Zira bu proje, Fransızların Sovyetlere karşı güvenlik hattını Orta Avrupa'dan Doğu Avrupa'ya kaydırma düşüncesinin bir yoludur.⁴³

Romanya'nın dış politikasını şekillendiren başlıca isim olan Titulescu, Milletler Cemiyeti'ni kusursuz bir yapı olmasa da uluslararası yasaların uygulanmasıyla barışı sağlayabilecek en önemli kurum olarak görmüştür. Tarihçi Dov Lungu, bu bakış açısına rağmen Romanya'nın revizyonist komşularından duyduğu endişenin Balkanlarda doğan ittifak ile nispeten hafiflediğini belirtir.⁴⁴ Balkan Antantı vesilesiyle Romanya, Bulgaristan sınırından belirli birlikleri olası

---

⁴⁰ Dilek Barlas, "Turkish Diplomacy in the Balkans and the Mediterranean. Opportunities and Limits for Middle-power Activism in the 1930s," *Journal of Contemporary History*, cilt 40, sayı 3, 2005, s. 446.

⁴¹ Türker, agm., s. 129.

⁴² Mehmet Gönlübol ve diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 99-106; Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1924-1930: Devrimler ve Tepkileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 135-143.

⁴³ *BCA* 30.10/ 227.527.24

⁴⁴ Dov Lungu, *Romania and the Great Powers 1933-1940*, Duke University Press, Durham, 1989, s.33.

bir savaş durumunda Macaristan sınırına kaydırma imkânı bulmuştur. Ayrıca, Moskova ile dostluk ilişkilerine sahip Türkiye'nin Balkan Antantı üyesi olması sayesinde Sovyetlerin Romanya'nın toprak bütünlüğünü sorgulayan tavrının değişebileceği düşünülmüştür. Ancak Türkiye, sınır anlaşmazlıklarından doğacak bir çatışmada Sovyetler Birliği'ne karşı herhangi bir askeri harekete dahil olmayacağı konusunda tavrını net olarak göstermiştir.⁴⁵

Genel itibarıyla, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, sınırlarının bütünlüğü ve güvenliği konusunda Mussolini'nin Akdeniz sahilleri konusundaki çıkışlarından rahatsızlık duyarken ve Güney bölgelerine yönelen İtalyan tehdidine odaklanmıştır. Genç cumhuriyetin ve yeni rejimin kalıcı olup olmayacağı ve sınırlarını muhafaza etme kapasitesi Doğu bölgelerinde başlayan Kürt isyanları ile daha da ciddi bir soru haline almıştır. Bu yüzden, bölgesel iş birlikleri giderek önem kazanmıştır. Romanya'da da Macar revizyonizmine karşı duyulan endişe Fransa destekli bölgesel ittifakların yolunu açmıştır. 1930'lara gelindiğinde Türkiye ve Romanya dış ilişkilerinde iş birliği ve uzlaşma adımlarını atarken iç siyasette de oluşabilecek güvenlik risklerine karşı birtakım politikalar geliştirmiştir. Sosyal, kültürel ve ekonomik politikalar ve idari merkezileşmeye karşı belirli bölgelerde oluşan tepkiler devlet tarafından güvenlik riski olarak görüldüğünden bölgede yaşayan azınlık grupları kontrol altında tutmak amacıyla çeşitli denetim mekanizmaları geliştirilmiştir. Bu bağlamda, güvenlik odaklı uygulamalar en çok etnik çeşitliliğin fazla olduğu stratejik sınır bölgelerinde görülmüştür.

Bölgesel Güvenlik Risklerinin Etkisi: Doğu Anadolu ve Transilvanya Örnekleri

Sınırların bütünlüğü ve ulusal birlik anlayışı Türkiye ve Romanya'nın 1920 ve 30'lu yıllarda karşılaştığı tehditlere karşı geliştirdiği politikalara direkt olarak etki etmiştir. Avrupa genelinde yükselen revizyonist akımlar iç politikada merkezî hükümetlerin tehdit olarak algıladığı gruplara karşı sıkı bir denetim ve istihbarat mekanizmasına başvurmasına yol açmıştır. Türkiye'de 1925 yılında ilk geniş çaplı ayaklanma olarak nitelendirilebilecek Şeyh Said İsyanı sonrasında Doğu illerinde uygulanan bu sistem 1927 yılında Birinci Umumi Müfettişliğin kurulmasıyla beraber daha çok bu kurum üzerinden ilerlemiştir. Romanya'da ise merkezî istihbarat (*Siguranta*), polis ve jandarma ile koordine olarak geniş bir istihbarat ağı yaratmaya ve denetimi bu yolla sağlamaya gayret etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşunun hemen ertesinde Kürtlerin çoğunlukta olduğu Doğu bölgesinde başlayan isyanların getirdiği mali ve siyasi yükü mücadele etmek zorunda kalmıştır. Şeyh Said ve çevre aşiretlerin merkezî ve seküler reformlara tepki olarak geliştirdiği isyan, Musul sorunu Milletler

⁴⁵ *age.*, s. 33-34.

Cemiyeti'nde görüşülürken ortaya çıkmış ve Türkiye'nin Musul konusunda elini zayıflatan bir durum olarak kayda geçmiştir.⁴⁶ Metin Toker, bu isyanın genç Cumhuriyetin merkezileşme çabalarının yanı sıra seküler politikalarını da hedef aldığını belirtmiştir.⁴⁷ Buna karşın, Türkiye'de o dönemde var olduğu iddia edilen yabancı müdahalesi argümanı güvenlik kaygılarıyla birleşince askeri önlemlerin alınması kaçınılmaz olmuştur. Bu ortamda, Haziran 1927'de yasa haline gelen Umumi Müfettişlik tasarısı, Doğu illerinde düzenin ve güvenliğin sağlanması adına müfettişliklere geniş bir idari yetki tanımıştır.⁴⁸ Türkiye'de iki savaş arası dönemde kurulan dört umumi müfettişliğin üçünün Doğu bölgelerinde kurulması bölgedeki asayiş odaklı politikaları ortaya koymasından bakımından dikkate değer bir istatistiki veridir.⁴⁹

1925 senesinde Takrir-i Sükûn kanunu çerçevesinde kurulan İstiklâl Mahkemeleri ve sıkıyönetim idaresine paralel olarak olağanüstü yetkilerle donatılmış müfettişlikler, Cumhuriyet Halk Partisi il teşkilatlarının aktif olarak bulunmadığı Doğu illerinde merkezî hükûmetin kontrolünü ve etkisini tesis etme görevlerini de üstlenmekteydi.⁵⁰ 1928 yılında, 23 Kasım 1927'den önce işlenen suçların affedilmesine dair çıkartılan kanun devletin bölgede huzuru ve düzeni sağlama çabasının bir sonucu olarak görülebilirse de 1927'de Ağrı bölgesinde başlayan ve 1930'a kadar süren isyanlar merkezî hükûmetin güvenlik odaklı politikalarını sıkılaştırması için gerekçe olmuştur. Birinci Umumi Müfettişlik raporlarına göre, Suriye merkezli Hoybun örgütünün planlama aşamasında ve yayılmasında büyük rol oynadığı isyanlar, devletin Hoybun ile ilişkilendirilen Kürtlere ve aşiret liderlerine karşı kapsamlı bir mücadeleye girmesine yol açmıştır. Bu kişiler arasında Türkiye'den kaçmış olan, eskiden orduda yer alan Kürt kökenli askerler, Yüzelliliklerden bazıları ve Kürt milliyetçisi olarak görülen bazı aşiret mensupları yer almaktadır.⁵¹ Örneğin, Cemilpaşazade ailesine karşı tahkikata başlanmış, yurtdışına kaçan Cemilpaşazade Ekrem ve ailenin belirli fertleri 1933 yılında vatandaşlıktan

⁴⁶ Yücel Güçlü, "Turkey's Entrance into the League of Nations," *Middle Eastern Studies*, Cilt 39, Sayı 1, 2003, s. 191.

⁴⁷ Metin Toker, *Şeyh Said ve İsyanı*, Thales Yayınları, İstanbul, 2018, s. 38-39.

⁴⁸ "Umumi müfettişlik teşkiline dair 1164 Sayılı Kanun", *Resmî Gazete*, Sayı 634, 16 Temmuz 1927.

⁴⁹ Koçak, *age.*, s. 107-122.

⁵⁰ Aralarında Elâzığ, Urfa, Bitlis, Hakkâri, Diyarbakir, Siirt, Mardin ve Van'ın da bulunduğu 12 Doğu ilinde CHP teşkilatı bulunmuyordu; *BCA* 490.1.0/ 284.1139.3; Murat Turan, *CHP'nin Doğu'da Teşkilatlanması, 1923-1950*, Libra, İstanbul, 2011, s. 134-149.

⁵¹ Hakan Özoğlu, *From Caliphate to Secular State: Power Struggle in the Early Turkish Republic*, ABC-CLIO, California, 2011, s. 15-79.

çıkartılmıştır.⁵² 1920'lerin sonunda Dersim bölgesinde Seyit Rıza ve adamları da hükümetin takibe aldığı kişiler arasındadır. Cemilpaşazade Ekrem, Seyit Rıza ile de ilişkilendirilmiş ve aralarında bağlantı olduğu ileri sürülmüştür.⁵³

Düzenli olarak yazılan 3 aylık müfettişlik raporlarında Doğu illerine Balkanlardan gelen Türklerin göçünün ve iskanının teşviki, Kürt aşiretleri arasında birliğin engellenmesi, Türk dilinin kullanımının yaygınlaştırılması, yerel idarede merkezi hükümete bağlı ve tercihen bölge dışından olan memurların görevlendirilmesi hakkında bilgilendirilmeler yapılmıştır.⁵⁴ Mart 1929'daki raporda bölge sorunlu bir nüfusun yaşadığı, çatışmaya açık bir alan olarak nitelendirilmiştir.⁵⁵ Belirli Kürt ailelerin Batı bölgelerine sürülmesi de planlar dahilindedir. Örneğin, güvenlik kaygısı ile sürülen ailelerden Kürt Seyithan aşireti lehine çalıştığı öne sürülen Muş'ta yaşayan Tapo oğlu Abdülaziz ve 18 kişilik ailesinin yarısı Çanakkale Ayvacık'a, diğer yarısı ise Bolu Gerede'ye sürülmüşlerdir.⁵⁶ Trakya ve Batı Anadolu'ya sürülen ailelerin olduğunu gösteren bunun gibi başka örnekler bulmak mümkündür. Bu ailelerin birçoğu ilerleyen yıllardan çıkartılan af ile memleketlerine geri dönebilmişlerdir.⁵⁷

Çatışmalarla geçen 1920'lerden 1930'lara gelindiğinde isyanlar bir süreliğine bastırılmış olsa dahi devlet otoritesini tanımamakta direnen şeyh ve ağalara karşı düzenlenmesi tasarlanan operasyonlar sıklıkla tartışılmıştır.⁵⁸ 1920'lerin ortasından beri Doğu Anadolu'da art arda çıkan isyanlar sonucu sarsılan devlet otoritesi Umumi Müfettişlikler yoluyla yeniden tesis edilmeye çalışılmıştır. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya 1931 yılında Dersim'e yaptığı gezi sonucu yazdığı raporda, bölge halkının uzun yıllardan beri belirli aşiretlerin ve ağaların tahakkümü altında ezildiği ve halkın canına ve malına zarar veren, sömüren bu aşiretlerin yöre insanının ihtiyaçlarını dikkate almayarak onlara zarar verdiğini belirtmiştir. Kaya, bu yüzden devletin bölgeye düzenleyeceği geniş çaplı bir

---

⁵² BCA 30.10/ 40.85.15

⁵³ BCA 30.10/ 128.916.24

⁵⁴ Koçak, *age.*, s. 25.

⁵⁵ BCA 30.10 / 110.740.17

⁵⁶ BCA 30.18.1.2/ 32.72.7

⁵⁷ 12 Aralık 1927 Tarihli 1178 numaralı kanuna göre Şeyh Said İsyanı'na katılmayıp buna rağmen Batı illerine sürülen aileler eski yerleşim yerlerine dönebileceklerdi. 1097 numaralı kanun hükmünün refine icra Vekilleri Heyetinin mezun oluğuna dair 1178 Sayılı kanun", *Resmî Gazete*, Sayı 759, 12 Kanunuevvel 1927.

⁵⁸ İsyanların genel çerçevesi için bk. Reşat Hallı, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar: 1924-1938*, T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, Ankara, 1972.

askerî operasyona ihtiyaç olduğunu da rapora eklemiştir.⁵⁹ Keza, bölgede uzun yıllar memur olarak görev yapan Necmeddin Sahir Silan'ın derlediği raporlarda da devletin tedip, tenkil ve ıslah yöntemleri yoluyla bölgeyi yeniden yapılandırmak niyetinde olduğu görülür.⁶⁰ Silan'ın işaret ettiği raporlarda Kürtler, kökleri Orta Asya'ya dayanan, Türk ırkına mensup bir kavim olarak nitelendirilmiştir. Kürtlerin, Mezopotamya ve Anadolu coğrafyasında karşılaştığı diğer grupların etkisinde etnik bilinçlerini yitirdiği ve bu yüzden Türkleştirilmeleri gerektiği ifade edilmiştir.⁶¹ Romanya'da bazı gruplar özelinde de görebileceğimiz gibi buna milli bilinci yeniden kazandırma siyaseti (*renationalization*) adı verilmektedir.

Türkiye'de ulusal reform ve merkezileşme süreçleri devletin güvenlikle ilgili politikalarını sıkılaştırmasına neden olmuştur. Zafer Toprak, Doğu Anadolu'nun güçlükle ulaşılabilen bir bölgesinde aşiretçiliğin egemen olduğu bir toplumda yaşayan ve halen ilkel olarak görülen insanlara medeniyet getirme fikrinin devlet yetkililerine yol gösterdiğine dikkat çekmektedir.⁶² Bu bağlamda, başbakan İnönü, çeşitli aşiretlerin eşkıyalık ve çatışma yoluyla kaosa yol açmaya devam etmesinden ötürü, Haziran 1929'da Doğu'da etkin ihtiyati tedbirler aldığı için İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya teşekkürlerini iletmiştir.⁶³ Resmi rakamlar, hükümetin silah ve mühimmat toplamaya yönelik süregelen çabalarının yıllar içinde ilerleme kaydettiğini ortaya koymaktadır. Ağrı operasyonu sonrasında, 1930 yılındaki operasyonda 5.000'e yakın silah ele geçirilmiştir. Resmi yazışmalara göre, 1932'de bu sayı 13.120'ye yükselmiş ve bölgenin silahtan arındırılması yolunda dikkate değer bir başarı olarak görülmüştür.⁶⁴

Asayiş sağlama konusunda en kapsamlı projelerden biri 1934 yılında yürürlüğe konan İskân Kanunu projesidir. İskân Kanunu merkezî otoritenin sağlanması bakımından halen var olan problemlerin çözülmesi yolunda önemli bir proje olarak ortaya çıkmıştır. Kanun Doğu illerinde Türk nüfusun artırılmasını amaçlarken, bölge halkının dil ve kültürel açıdan asimilasyonunu da

---

⁵⁹ *BCA* 30.10/ 110.740.22

⁶⁰ Necmeddin Sahir Silan, *Kürt Sorunu ve Devlet: Tedip ve Tenkil Politikaları (1925–1947)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011, s. 1-15.

⁶¹ *age.*, s. 39-67.

⁶² Zafer Toprak, *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*, Doğan Kitap, İstanbul, 2012, s. 531-582.

⁶³ *BCA* 30.1.0/ 1.5.5

⁶⁴ *BCA* 30.10/ 69.457.14

hedeflemiştir.⁶⁵ Ramazan Hakkı Öztan'a göre aynı yıllarda Balkanlardaki milliyetçi akımlardan kaçan Türklerin anavatanlarına gelmeleri de bu kanunla aynı zamana rastlamakta ve kanunun demografik yapıyı şekillendirme prensibi ile uygunluk göstermektedir.⁶⁶ Nitekim, ertesini yıl Doğu illerini gezen İsmet Paşa'nın raporuna göre, Doğu Anadolu'da uygulanacak yeniden yapılanmanın Türk kimliğini ve kültürünü tahkim etmesi gerekmektedir. İnönü, bölge aşiretlerinin silahlılandırılması ve yeni bir idari yapılanmanın yerleştirilmesi için en az 3 yıllık bir süre gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁷ Yeni yapı dahilinde, bölgedeki memurlar yerel halktan seçilmeyecek, yerlerine genellikle emekli ordu mensupları ya da Ankara'ya sadık memurlar atanacaktır.⁶⁸ Devlete sadakat atamalarda önemli bir unsur teşkil etmektedir. Ertesi yıl, 1935 itibarıyla uygulamaya konacak olan Tunceli idari kanunu da bölgenin idaresini tamamen merkezî hükûmete ve Cumhuriyet ilkelerine bağlı askeri yetkililere bırakarak bu kişilere yargulamalar ve gözaltılarda geniş haklar tanımıştır.⁶⁹ Uygarlaşdırma projesi olarak adlandırılan ve bölge halkının Osmanlı dönemlerinden beri süregelen eğitimsizliğine son vermeyi amaçlayan idari ve sosyal reformlar, anarşiye son vererek yerel halkın silahlı ağa ve şeyhlerle olan yıpratıcı bağlantısını kesmeyi ve halkın Cumhuriyet ideallerine intibak etmesini sağlamayı amaçlamıştır.⁷⁰ Bununla birlikte Celal Bayar, 1936 tarihli resmi raporunda, hükümeti Kürtlere farklı gördüğü hissini vermeden, yabancılaştırmadan muamele etmesi konusunda uyarmıştır. Bayar, Kürtlerin topluma dahil edilmesi gerektiğini ve en önemlisi yerel eşraf ve şeyhlerin etkisini azaltmak için toprak reformunun muhakkak tamamlanması gerektiğini belirtmiştir.⁷¹

Kasım 1937'ye gelindiğinde Cumhurbaşkanı Atatürk Doğu illerini kapsayan bir yurt gezisine çıkarak uygulanmaya çalışılan politikaları yerinde gözlemlemiştir. Doğu bölgesinin güney eksenindeki genel sakinliğe rağmen, Dersim'in güneydoğusunda yer alan Sason bölgesi sorunlu bir bölge olmaya devam etmiştir. Bu nedenle, hükümet yetkililerine göre burada kapsamlı bir

---

⁶⁵ Erol Ülker, "Assimilation, Security and Geographical Nationalization in Interwar Turkey: The Settlement Law of 1934," *European Journal of Turkish Studies. Social Sciences on Contemporary Turkey*, Sayı 7, 2008, s. 17.

⁶⁶ Ramazan Hakkı Öztan, "Settlement Law of 1934: Turkish Nationalism in the Age of Revisionism," *Journal of Migration History*, Cilt 6, Sayı 1, 2020, s.85.

⁶⁷ Saygı Öztürk, *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu*, Doğan Kitap, İstanbul, 2007, s. 17-68.

⁶⁸ *BCA* 30.10/ 111.743.11

⁶⁹ "Tunceli vilâyetinin idaresi hakkında 2884 Sayılı Kanun", *Resmî Gazete*, Sayı 3195, 2 Ocak 1936.

⁷⁰ Toprak, *age.*, s. 578.

⁷¹ Celal Bayar, Nejat Bayramoğlu, *Şark Raporu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006, s. 64-65.

reform programının uygulanması gerekmektedir. Vergilerin tahsili sırasında yaşanan çatışmalar ve huzursuzluklar devlet otoritesinin eksikliğine işaret eden başlıca hususlardır. Resmi raporlara göre bölge halkı, ordunun her an operasyon yapabileceği düşüncesiyle vergi tahsildarlarının istediği parayı ödemiştir.⁷² Aynı zamanda, bazı Kürt ailelerin Dersim ve diğer Doğu şehirlerinden sürgünleri bu operasyonlar boyunca devam etmiştir. Raporlara göre, 1937 yılı itibarıyla 3,165 kişi yasak bölge olarak ilan edilen Sason civarından Batı illerine sürgün edilmiş ve yerleştirilmiştir.⁷³ Ancak İçişleri Bakanlığı, organize askeri birliklerle yapılan üç yıllık operasyonların hükümete maliyetine rağmen kesin sonuçlara yol açmadığını da belirtmiştir.⁷⁴

Dersim ve Sason'daki askeri operasyon 1937 ile 1938 yılları boyunca sürmüştür ve ordu dağlık arazinin kontrolünü ele geçirmede nihai bir başarı elde etmiştir. Ali Fuat Cebesoy'un Kasım 1937'de yazdığı bir rapora göre, harekât tamamlandıktan sonra, yerel aşiret desteğine muhtaç olma durumu ortadan kalkacaktır. Bu durumda, merkezî otorite müdahale etmeye karar verdiğinde, dost görünümü aşiretlerin ihanet etme riski de kalmayacaktır.⁷⁵ Dersim isyanı, hükümetin 1930'lardaki merkezileştirme politikalarına doğrudan bir tepkidir. Karşılık olarak, aşiret ve dini liderliklerin etkisini ortadan kaldırmak amacıyla askeri operasyonlar yürütülmüştür. Askeri taktikler ayaklanan grupları etkisiz hale getirmeyi ve tüm bölgeyi güvenli hale getirmeyi amaçlamıştır.

Nihayetinde, Dersim harekâtı ile şeyhliğin, köylülük üzerindeki aşiret sömürüsünün ve aşiret reislerinin itaatsizliğinin 1938 itibarıyla ortadan kaldırıldığı iddia edilmiştir. 1938'den sonraki dönem, Dersim ve civar bölgelerde muhalif Kürt aşiretlerine yönelik geniş çaplı operasyonların sona erdiği bir dönemdir. Doğu Anadolu'da iki savaş arası dönem boyunca devam eden Kürt isyanları güvenlik sorunları yaratarak çatışmalara neden olmuştur. Ortaya çıkan çatışma durumunun da etkisiyle uygulanan ve sert disiplin önlemlerini kapsayan güvenlik odaklı politikalar bölgedeki reform sürecini de etkilemiştir. 1939 yılında dahi Dersim'in bazı kesimleri yasak bölge ilan edilerek firari ve kaçakçı sayılanların takip eden kararnamelerle Batı illerine (yaklaşık 15,000 kişi) sürgünü gerçekleştirilmiştir.⁷⁶

Genel itibarıyla, Doğu illerinde güvenliği sağlamak ve bölgeyi kontrol altında tutabilmek amacıyla Ankara yerel toprak sahipleriyle de iş birliği içine girmiştir.

---

⁷² BCA 30.10/ 110.741.3

⁷³ BCA 30.10/ 116.805.24

⁷⁴ BCA 30.10/ 115.804.16

⁷⁵ BCA 30.10/111.745.3

⁷⁶ BCA 30.18.1.2/ 88.93.18

Böylelikle bölgedeki arazi mülkiyeti ile ilgili durumlar değişmemiş ve toprak reformu projesi gündemde kalamamıştır. Zafer Toprak'a göre, Doğu Anadolu'nun sosyo-ekonomik düzeni de kapsamlı bir tarım reformu yapılamadığı için durağan kalmıştır.⁷⁷ Çağlar Keyder'in de vurguladığı gibi, bölgede köklü bir geçmişe sahip olan mevcut toplumsal ilişkiler ve normlar, merkezî yönetimin kontrol mekanizması kurabilmek adına yerel paydaşlarla pragmatik ittifaklar kurmasına da imkân sağlamıştır.⁷⁸ Bu politika hem bölgeyi kontrol etmenin hem de yerel figürlerin sadakatini sağlamanın bir yoludur. Diğer bir deyişle, hükümet mevcut düzeni tamamen bozmak yerine kısmen devam ettirerek Doğu Anadolu'daki kökleşmiş toplumsal ve siyasi düzenden yararlanmayı seçmiştir. Tek parti yönetimi ile iş birliği yapmak isteyen önde gelen Kürt ailelerinin bazı üyelerinin rejimle kurduğu ilişkiler, aşiretlerin kazanılmış çıkarlarını koruyabilmesi ve topraklarının büyük çapta kamulaştırılmasını önleyebilmesini sağlayan en önemli bir nedenlerden biridir.

Ankara tarafından bir tür "böl ve yönet" taktiği uygulanarak aşiretler arasındaki ilişkilerin manipüle edilmesinin bölge üzerinde genel bir kontrol kurmayı kolaylaştıracağı düşünülmüştür. David McDowall'ın belirttiği gibi, Kürtler dini ve aşiret aidiyetleri, sosyoekonomik statüleri ve hatta kullandıkları dillere ya da lehçelere göre fazlasıyla bölünmüş durumdaydı.⁷⁹ Dolayısıyla merkezî hükümete karşı etkili bir muhalefet oluşturma şansları da azalmıştır. Nitekim iki savaş arası dönem süresince hükümete bağlılığını gösterenlerin çıkarları korunurken, isyancı ve asi olarak nitelenen muhalifler sürgün ve göçü içeren kapsamlı güvenlik politikalarının ve güvenlik güçlerinin yürüttüğü operasyonların hedefi olmuşlardır. Genç cumhuriyetin bütünlüğünü doğrudan tehdit eden 1925 yılındaki Şeyh Said İsyanının ardından Ankara'nın artan güvenlik kaygıları 1938 yılında Dersim operasyonlarının sonlanması ve isyanların sona ermesine kadar devlet politikalarına doğrudan etki etmiştir.

Romanya'nın Birinci Dünya Savaşı sonrası siyasetinin temel hedefi Versay sistemini korumak ve Paris'te imzalanan barış antlaşmalarının getirdiği yeni sınırların muhafaza edilmesidir.⁸⁰ Bu doğrultuda, Romanya'ya katılan Transilvanya bölgesi de ulus-devlet politikalarının parçası olarak toprakları iki kat büyüyen Romanya'ya idari ve adli yönden entegre edilmesi gereken bir bölge olarak öne çıkmıştır. 1918 itibarıyla Transilvanya'da çoğunluk Romenlerde olsa da Macarlar, Almanlar ve Yahudilerin de olduğu birçok etnik grup

---

⁷⁷ Toprak, *age.*, s. 551

⁷⁸ Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989, s. 193.

⁷⁹ David McDowall, *A Modern History of the Kurds*, IB Tauris, London, 1996, s. 184.

⁸⁰ Keith Hitchins, *Rumania, 1866-1947*, Clarendon Press, London, 1994, s. 426.

bulunmaktadır. Demografik olarak çeşitliliğin yüksek olduğu ve nüfusun yaklaşık dörtte birini Macarların oluşturduğu bölge, Bükreş'in milliyetçi politikalarından doğrudan etkilenmiştir. Kırsal kesimde yaşayan Romenlerin aksine çoğunlukla şehirlerde yaşamakta olan Transilvanya Macarları şehirlerin yönetiminde ve ekonomisinde de söz sahibi konumda olmuşlardır. Macar toprak sahipleri Transilvanya'da Avusturya-Macaristan İmparatorluk zamanlarından beri egemen güç olarak bulunmuş ve toprak sahipliğinin getirdiği siyasi ve ekonomik gücü bölge üzerinde etkin olabilmek için kullanmışlardır. Bu çerçevede Bükreş'in merkezî bir hakimiyet kurabilmesi için toprak reformunu ve idari kademelerde Romenleştirme siyasetini başarılı bir şekilde uygulayabilmesi gerekmektedir.

Büyük Romanya olarak adlandırılan yeni formasyonda azınlık nüfusu artarak ülkeyi heterojen bir yapıya büründürmüş, savaş öncesi ağırlıklı olarak Romenlerden oluşan ve nispeten homojen bir topluluğa sahip Romanya başta Transilvanya bölgesi olmak üzere etnik bir mozaik halini almıştır.⁸¹ 1930 yılındaki resmi istatistiklere göre, Transilvanya'da bulunan Macar nüfusun oranı %29,9, Almanların ise %7,9'dur.⁸² Aralarında etnik Macar olan Sekeller, kendi bölgelerinde yoğun bir nüfusa sahip olarak Odorhei, Ciuc ve Targu-Mureş gibi şehirlerde bulunuyorlardı. Nüfusları belirli bölgelerde çoğunluk olsa da Sekeller başta olmak üzere etnik Macarlar yeni devlet içinde azınlık statüsüne indirgenmiş bir grup olmuştur.⁸³ Uzun yıllar süren imparatorluk idaresinde Transilvanya'nın yönetici elitini oluşturan Macarların savaş sonrasında azınlık konumuna düşmesi ve anavatanları Macaristan'dan ayrılması şüphesiz bölgedeki Macar nüfus açısından kabul edilmesi güç bir durumdur. Keza Romanya hükümeti için de revizyonizm tehdidi altında Macaristan tarafından kışkırtılabilecek bir nüfusa sahip olmak risk oluşturmuştur. Bu şekilde, çeşitli arşivlerde de belirtildiği üzere hükümet özellikle sınır hattında veya sınıra yakın şehirlerde yaşayan Macarları, özellikle memurları, iç bölgelere nakletmeyi ve sınır bölgelerinde sadece Romenleri iskân etmeyi planlamıştır. İçişleri raporlarına göre Satu-Mare, Baia-Mare ve Oradea gibi şehirleri kapsayan bu operasyonda en az 50 kilometrelik bir derinlik belirlenmiştir.⁸⁴ Bu rakam Dışişleri Arşivi'nde ise 30 km. olarak verilirken yabancıların sınır bölgesinde

⁸¹ 1. Dünya Savaşı sonrası Romanya'da azınlık nüfusu %8 oranından %30'lara kadar yükselmişti; bk. Rouček, *age.*, s. 186-188.

⁸² Sabin Manuilă, *Recensământul General al Populației României din 29 Decembrie 1930*, Editura Institutului Central de Statistică București, București, 1938.

⁸³ Stefano Bottoni, "National Projects, Regional Identities, Everyday Compromises. Szeklerland in Greater Romania (1919–1940)," *The Hungarian Historical Review: New Series of Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, Cilt 2, Sayı 3, 2013, s. 477.

⁸⁴ *ANIC Fond Manuilă Sabin (1853-1947)*, Dosar X/77, f. 2-4.

iskanları da sakıncalı görülmüştür.⁸⁵ Civarda yaşayan Macarların yerlerinin Romen nüfusla değiştirilmesi veya Macaristan'a gönderilmesinin de bahsi geçmiştir. Ancak arşiv belgelerinde belirtilen bu gibi kapsamlı planlar sadece teoride kalmış ve etraflıca uygulanması mümkün olmamıştır. Burada devlet kapasitesi, yerel yönetimin idame ettirilmesi ve uluslararası dinamikler de önemli bir husus olarak öne çıkmaktadır. Hali hazırda Transilvanya'dan belli oranda göçen nüfusu iskân etmeye çalışan ve ekonomik sıkıntılar yaşayan Macaristan'ın da tutumu göz ardı edilmemelidir.

1920'de imzalanan Trianon Antlaşması'nın ardından Transilvanya'nın Avrupa devletlerince Romanya toprağı olarak tanınması revizyonist aktiviterinin artması kuşkusunu beraberinde getirmiştir.⁸⁶ Eş zamanlı olarak, Romen hükûmetinin istihbarat, gözetim ve teftiş politikaları artarak devam etmiştir. Polis ve jandarma raporları ağırlıklı olarak Macar revizyonizminin Transilvanya Macarlarına ne şekilde ve ne ölçüde etki ettiğini ifade ederek gerekli önlemleri listelemiştir. İrredantist siyasetin hem siyasi hem de kültürel yollarla yayılmaya çalışıldığının altı çizilerek kültür kulüpleri ve kütüphanelerde dahi revizyonist propagandanın Macaristan desteğiyle sürdürüldüğü belirtilmiştir.⁸⁷ Bu süreç yaşanırken merkezî devlet idaresini sağlamak ve Transilvanya'nın yönetimine Bükreş'teki merkezî hükûmete bağlı devlet memurlarını yerleştirebilmek büyük önem arz etmiştir. Tarihçi Irina Livezeanu'nun yönetimdeki dönüşümü açıklarken belirttiği üzere, temel amaç Romen kültürü ve dilini benimsemiş, Romen milletine mensup kişileri diğer azınlık grupların etkisini kırabilmek amacıyla idari görevlere getirmektir.⁸⁸ Ancak hükümetin karşılaştığı en ciddi problem bu değişim ve dönüşüm politikalarını aktif şekilde hayata geçirecek nitelikli personel bulamaması ve Transilvanya'yı idari yönden millileştirmeye yetecek insan gücünü sağlayamamasıdır. Gabor Egry'nin belirttiği üzere, memuriyet için Romence dil sınavına alınan Macarların çoğu başarısız olsa dahi ancak %15-20 civarında kişinin işlerinden uzaklaştırıldığı; geri kalanlarına idarenin aksamaması için her koşulda görevlerine devam ettiği görülmüştür.⁸⁹

⁸⁵ AMAE Fond 71/1921-1944 Transilvania, Cilt 1, f. 28.

⁸⁶ Macaristan Türkiye'nin Lozan Antlaşması'nı Sevr'de imzalanan barış antlaşmasının bir revizyonu olarak görmüştür. Bundan ötürü, Trianon Antlaşması'nın da benzer şekilde revize edilebileceği inancı doğmuştur. Macarlar Sovyet Rusya'nın Besarabya'ya saldırısı halinde savaşı fırsat bilip Transilvanya'yı geri almayı planlıyordu. Bu bağlamda, Lozan Konferansı'nın sürdüğü sırada bir Macar temsilci Anadolu'ya gönderilmiş ve Rusya'nın müttefiki olan Ankara hükümetiyle görüşmeler yapmıştır; bk. Emre Saral, *Türkiye-Macaristan İlişkileri (1920-1945)*, s. 161.

⁸⁷ AMAE Fond 71/1921-1944 Transilvania, Cilt 1, f. 89-92.

⁸⁸ Livezeanu, *age.*, s. 135.

⁸⁹ Gábor Egry, "Phantom Menaces? Ethnic Categorization, Loyalty and State Security in Interwar Romania," *The Hungarian Historical Review*, Cilt 3, Sayı 3, 2014, s. 656.

Nitekim böyle durumlarda merkezî hükûmetin uygulamaya çalıştığı Romenleştirme siyaseti devlet kapasitesinin kısıtlı olması yüzünden tam ve geniş ölçüde gerçekleştirilememiştir.

Transilvanya'nın Romenleştirilmesi ve Macaristan'dan gelebilecek revizyonist tehditlere karşı savunulmasının en önemli yolu bölgenin "Eski Krallık" olarak bilinen Birinci Dünya Savaşı öncesi Romanya'ya tam olarak entegre edilmesinden geçmekteydi. İdari, ekonomik, sosyal ve kültürel açılardan planlanan bu dönüşüm bölgenin dış etkenlere olan bağlılığını da azaltmayı planlamıştır. Transilvanya'nın demografik yapısını ilk etapta değiştiren durum yaklaşık 200 bin Macarın bölgeden gönüllü olarak göç etmesiyle ortaya çıkmıştır. 1918-1924 arasında yaşanan göçler sonucunda Transilvanya'da yaşayan Macarların beşte biri Macaristan'a gitmiştir.⁹⁰ Bunların 20 binden fazlasını devlet kademelerinde çalışan memurlar oluşturmaktadır.⁹¹ Transilvanya'nın Macarca konuşan nüfusu göçlerin ardından %31.7'den %24.4 seviyesine kadar gerilemiştir.⁹² İki savaş arası dönem boyunca 170 bin kişi daha bölgeden ayrılmıştır.⁹³ Değişen demografik yapıya rağmen, Romanya'da merkezî hükûmet yerel Macar nüfusa şüpheyle yaklaşmaya devam ederken, özellikle memuriyet kademesinde köklü bir değişimin yapılabilmesi için girişimlerde bulunulmuştur. Devlete bağlılık yemini etmeyen Macar memurların ilk aşamada işten çıkartılmasından sonra zorunlu Romence dil sınavlarının uygulanmasıyla Romen diline hâkim olmayan Macar memurların görevden uzaklaştırılması hedeflenmiştir. Ancak, 1918'den itibaren başlayan dil sınavları Bükreş'in istediği ölçüde kapsamlı bir personel değişimine sebebiyet vermemiştir. Zira, nitelikli devlet memuru kadroları bölgenin yönetim sistemine ve adli mekanizmasına aşina olmayan Romenler tarafından istenilen oranda doldurulamamıştır.⁹⁴

Romanya'ya yeni katılan bölgelerin Bükreş tarafından atanan, merkezî idareyi tesis edebilecek Romen memurlar olmasına önem verilirken, dil sınavları sonucu pozisyonlarını kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalan veya kaybeden Macarlar ise çareyi çoğunlukla Milletler Cemiyeti'ne başvurmakta bulmuşlardır. Temel argümanları ise savaş sonrası imzalanan azınlık antlaşmalarını referans alarak Romanya devletinin uluslararası antlaşmalara bağlı kalmamasıdır. Transilvanya

⁹⁰ Carlile Aylmer Macartney, *Hungary and Her Successors: The Treaty of Trianon and its Consequences, 1919-1937*, Oxford University Press, London, 1937, s. 253.

⁹¹ Gábor Egry, "Unholy Alliances? Language Exams, Loyalty, and Identification in Interwar Romania", *agm.*, s. 959-960.

⁹² ANIC Fond Manuilă Sabin (1853-1947), Dosar XII/101, f.1.

⁹³ Mylonas, *age.*, s. 103.

⁹⁴ Gábor Egry, "The World Between Us: State Security and the Negotiation of Social Categories in Interwar Romania", *East Central Europe*, Cilt 44, Sayı 1, 2017, s. 17-46.

Macarlarını politik düzlemde temsil eden *Macar Partisi* de Romanya'nın azınlık antlaşmalarının bağlayıcı olması gereken 8. ve 9. maddelerini ihlal ettiğini öne sürerek, Romanya devletinin dil sınavını geçmek için memurlara tanıdığı süre olan 1 Nisan 1923 tarihinin hükümsüz olduğunu ifade etmiştir.⁹⁵ Macarların şikayetleri sadece bürokrasiyle sınırlı kalmamış, Romanya'da güvenlik politikaları neticesinde ortaya çıkan sorunlar, kültürel, dinsel ve eğitime dair birçok problem de Milletler Cemiyeti'ne verilen dilekçelerin başlıca konuları arasında yer almıştır. Transilvanya'da yaşanan en kapsamlı sosyo-ekonomik değişim ise toprak reformu yoluyla sağlanmaya çalışılmıştır. Egry, toprak reformunun bölgede yüzyıllardır baskın unsur olan Macar soyluların topraklarının paylaşılması sonucunda Romen köylülerine çeşitli avantajlar sağladığını söylerken, bu süreçte cömert ve barışsever Romen köylüsü mitinin yerini ulus-devlet politikalarıyla yoğrulmuş, milliyetçi ve azınlık karşıtı bir grubun aldığını belirtmektedir.⁹⁶

1923'te yürürlüğe giren yeni Romanya Anayasası üniter ve merkezî bir devleti esas alırken, türdeş bir ulus yaratma çabasının ürünü olarak azınlık haklarını bireysel haklar seviyesinde tutarak başta mülkiyet ve eğitim olmak üzere kolektif haklara ayrıca referans vermemiştir. Macar Partisi başta olmak üzere Macarların siyasi temsilcileri yeni anayasanın azınlıklar sorununa tatmin edici bir çözüm getirmekten uzak olduğunu ve bu yüzden revize edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.⁹⁷ Bükreş ise toprak reformuna ilişkin itirazlar, kiliseler ve eğitim kurumları, azınlık okulları ve kültürel organizasyonlar hakkındaki taleplere karşı esneklik göstermemiş ve uluslararası alana taşınan bu konular hakkında herhangi bir harekete geçmeme eğiliminde olmuştur. İngiliz arşiv raporlarına göre, 1923 Anayasası özellikle dini haklar ve eğitim hakları yönünden eleştirilmiş, bu iki hususta gerekli güvenceleri garanti altına almadığına dair şikayetlerde bulunulmuştur.⁹⁸ Bu eleştiriler uluslararası arenada da gündeme gelmiştir. Çarpıcı bir örnek olarak, Milletler Cemiyeti sekreteri Erik Colban, üniversitedeki bir konferansa katılmak için Cluj şehrini ziyaret etmeye karar verdiğinde şehirdeki İngiliz Konsolosluğu, Romen makamlarının kendisinin herhangi bir azınlık temsilcisiyle temasa geçemeyeceğini dikte ettiğini bildirmiştir.⁹⁹ Colban'ın azınlık liderlerinden herhangi biriyle kuracağı diyalogun

⁹⁵ *The League of Nations Archive*, Geneva (UNOG), Document C.337.1937.I.

⁹⁶ Gábor Egry, "New Horizons from Prague to Bucharest: Ethnonational Stereotypes and Regionalist Self-Perceptions in Interwar Slovakia and Transylvania," *Historie-Otázky-Problémy (History, Issues, Problems)*, Cilt 8, Sayı 2, 2016, s. 50.

⁹⁷ *The National Archives (TNA)*, FO 371/8919, f. 152-162.

⁹⁸ *TNA* FO 371/9967, f. 142.

⁹⁹ *TNA* FO 371/9967, f. 105-107.

bu şekilde engellenmesi dikkate değer bir olaydır. Sonrasında çıkan 24 Şubat 1924 tarihli yeni vatandaşlık yasası ve takip eden 14 Haziran 1925 tarihli idari birleşme kanunu azınlıklarla olan gerilimi arttırmasının yanında merkezî devletin adli ve idari açılardan hakimiyetini arttırmıştır.¹⁰⁰

Bu süreçte, ulus-devlet yaratma yolunda uygulanan merkezleşme ve Romenleştirme politikaları varlığını her alanda hissettirmiştir. Ion I.C. Brătianu liderliğindeki Liberal Parti iktidarının dayattığı milliyetçi siyaset 1922 ile 1928 arasındaki dönemde özellikle etkin olmuştur. Liberal Parti liderliği toplumu dönüştürmeyi, yeni bir ulus inşa etmeyi ve etnik aidiyetlerini yeni bir devlet yapısı altında birleştirmeyi amaçlamıştır. Başbakan Brătianu, azınlık antlaşmalarını Romanya'nın iç işlerine müdahale etmeye yarayacak bir araç olarak görmekte ve uygulanmasına karşı çıkmaktaydı.¹⁰¹ Onun liderliği altında Liberal Parti hükümeti, Romenlerin kamu işlerindeki hâkimiyetini artırmanın bir yolu olarak Romenleştirme politikasına bağlı kalmayı seçmiştir. Sonuç olarak, Romenlerin her kademede hâkim olduğu bir toplum dizayn etme girişimleri takip eden hükümetlerin de politikalarını etkileyerek 1930'larda milliyetçiliğin giderek arttığı ortamda Romanya'nın siyasi çehresini de şekillendirmiştir.

Resmi makamlara göre, Macaristan destekli olduğuna inanılan planların çoğu Transilvanya'da revizyonist eğilimleri desteklemek ve arttırmak için yapılmıştır. Polis, özellikle Transilvanya'daki işçileri, gençlik sendikalarını ve azınlık örgütlerini denetim altında tutmuştur. Örneğin, Braşov şehrinde Macaristan'ın devrik komünist lideri Bela Kun'un radyoda yaptığı konuşmanın yayınlanması üzerine baskın düzenlenirken, Satu-Mare ve diğer bölgelerde de uzun tutuklama listeleri oluşturulmuştur. 1930'da Cluj'da yayımlanan bir polis bültenine göre, Cluj'daki komünistlerin hükümeti devirmek ve yurt dışında yaşayan Prens Karol'un Romanya'ya dönmesine olanak sağlamak için plan yapıldığından şüpheleniliyordu.¹⁰² 1936'da Zalău bölgesinden gelen bir polis raporu, Macar siyasi partisine olan güvensizliğin de boyutunu göstermektedir. Araştırma raporuna göre, Macar partisi kültürel kisve altında irredantist eylemler gerçekleştirilmekte ve partinin siyaseti Budapeşte tarafından yönetilmekteydi. Macaristan'ı desteklemek için sık sık şovenist ve milliyetçi söylemlerde bulunan üyelerin varlığına atıf yapan rapor, özellikle partinin Transilvanya'daki gizli operasyonlarına dikkat çekmekteydi.¹⁰³ Güvenlik politikaları sadece Macarları değil komünistleri de hedef almıştır. Komünist parti üyeleri, partide Romen

¹⁰⁰ *Monitorul Oficial*, 24 Şubat 1924; *Monitorul Oficial*, 14 Haziran 1925.

¹⁰¹ Keith Hitchins, *Ionel Brătianu: Romania*, Haus Publishing, London, 2011, s. 135.

¹⁰² *ANIC Fond Comitetul Central al PCR (1921-1949)*, *Collectia* 50, Dosar 15, f. 449-450.

¹⁰³ *Serviciul Judeţean Cluj al Arhivelor Naţionale Arhivele Statului Judeţean Cluj (SJCAN)*, Inspectoratul de Poliţie Cluj, Inv.399, Dosar 239, f.1.

olmayan çok sayıda üye bulunduğundan, devlet yetkilileri tarafından yakın gözetim altında tutulup izlenmiştir. Komünist Parti Romanya'da yasal statüde bulunsa da üyeleri arasındaki Yahudi ve Macarların kapsamı devlet için endişe verici olmuştur.

Romanya'da, hükümetin politikalarına ve genel siyasi istikrarsızlığa rağmen, Transilvanya'daki Macar azınlığın toprak ve kültürel meselelerle ilgili şikayetleri artsa da devlet tarafından uygulanan milliyetçi politikalar sürdürülmüştür. Romanya'ya karşı Milletler Cemiyeti'ne Macar azınlık tarafından verilen dilekçeler de 1930'larda artış göstermiştir.¹⁰⁴ Bu esnada bölünme tehdidi Transilvanya'nın sınır bölgelerinde güvenlikle ilgili politikalara yön verdiğinden, Romanya devleti azınlıkların eylemlerini takip etmeye devam etmiştir. Devlet gözetimi, azınlıklar hakkında casusluk ve yerel halk arasındaki ihbarların tümü Romen olmayan nüfusu kontrol altında tutmak için kullanılmıştır. 1920'lerden itibaren süregelen casusluk iddiaları ve Transilvanya'da çok sayıda kişinin casusluk şüphesiyle tutuklanması Bükreş'i Macarların siyasi amaçlarından daha fazla şüphelenmeye yöneltmiştir. Macar Partisi, muhalif eylemlere karşı çıktığını açıklasa da süregelen siyasi atmosfer Bükreş ile ilişkileri gerginleştirmiştir.¹⁰⁵

Romen gizli servisi (*Siguranța*), polis ve jandarma, genişletilmiş bir gözetim ağı aracılığıyla yerel halktan kişileri kategorize etmek ve Romanya devletine yönelik potansiyel tehditleri engellemek için eş zamanlı çalışmıştır. İredantist eylemlerin parçası olarak görülenlerin sınır dışı edilmesi veya ülkeye girişlerinin engellenmesi seçenekler arasındadır. 1930'lardaki küresel ekonomik problemler ve hükümet krizleri siyasi alanda radikal hareketleri arttırarak Demir Muhafızlar gibi faşist hareketlerin büyümesine yol açmıştır. Bu süreçte, Romanya-Macaristan ilişkileri ülkeler arasındaki güvensizlikten büyük ölçüde etkilenmiş ve her iki taraf da içişlerine müdahale ve karşı casusluk faaliyetleri iddiasıyla birbirlerini suçlamıştır. Sınır ihlalleri ve Macarların Transilvanya'daki statüsü hakkında diplomatik notalar verilirken bazı sınır gerginlikleri de yaşanmıştır. Bu süreç, Transilvanya'nın Nazilerin arabuluculuğunda paylaşıldığı tarih olan 1940'a kadar sürmüştür.

Sonuç

İki savaş arası dönem boyunca Türkiye ve Romanya devletleri ulus-devlet politikalarını uygularken ulusal bütünlüğe karşı tehdit olarak algılanan belirli gruplara yönelik sıkı denetim ve gözetim politikaları uygulamışlardır. Türkiye'de Doğu Anadolu'da çıkan geniş ölçekli isyanların da etkisiyle Umumi

---

¹⁰⁴ Gábor Egry, "Unholy Alliances? Language Exams, Loyalty, and Identification in Interwar Romania," a.g.m., s. 959.

¹⁰⁵ ANIC *Fond Brătianu – familial* (1850-1948), Dosar 470, f. 1-11.

Müfettişlikler eliyle uygulanan idari, kültürel ve sosyal politikalar bölgede merkezileşme ve nihai kontrol amaçlarken, belirli aşiretleri ve ailelerini merkezî hükûmete karşı hareket edebileceği düşüncesiyle bölgeden uzaklaştırmayı tasarlamıştır. Uygulamada belirli sorunlarla karşılaşılrsa da sorun teşkil eden bazı aileler ve aşiret reisleri bölgeden uzaklaştırılmıştır. Romanya'da ise Macaristan odaklı revizyonist tehdide karşı şüphe unsuru olarak görülen Transilvanya'daki Macar azınlık çeşitli güvenlik operasyonlarının hedefi olurken sürekli olarak gözetim altında tutulmuştur. Dolayısıyla, güvenlik algısı Romanya'da iki savaş arası dönemde etnik azınlıklara yönelik ana akım politikayı şekillendirmiştir. Arşiv belgelerinin gösterdiği üzere, özellikle Macarlar ve komünist gruplara mensup kişiler olağan şüpheliler olarak değerlendirilmiş ve yönetim kademelerinden mümkün olduğunca uzak tutulmaya çalışılmıştır.

Türkiye ve Romanya'da merkezileşme eksenindeki ulus-devlet politikaları devletin ve toplumun yeni bir çehreye kavuşmasında etkili olmuştur. Hem devlet gücünü kullanan kurumlar hem de merkezî hükûmet çok etnikli sınır bölgeleri olarak tanımlayabileceğimiz Doğu Anadolu ve Transilvanya üzerinde merkezî hükûmetin kontrolünü sağlamak için çeşitli politikalar geliştirmişlerdir. Türdeş bir ulus ve merkezî bir devlet yapısını hedefleyen siyasi kararlar toplumu dönüştürme çabasında çok sayıda aktör ve kurumun rol almasına yol açmıştır. Ancak en kritik nokta olarak belirtilebilecek unsur, her iki ülkenin de tasarlanan reform programlarını yürütecek kaynaklara ve nitelikli personele yeterli seviyede sahip olamamasıdır. Merkezî hükûmet bu gibi engellerle karşılaştığında ise yerel seçkinlerin etkisi devreye girmiştir. Genel olarak, merkezileşmeye direnme eğiliminde olan yerel eşrafın ekonomik ve siyasi çıkarlarını etkileyecek kararlar alınsa da bazı durumlarda iş birliği ve stratejik ittifaklar her iki devletin de zaman zaman izlediği pragmatik stratejiler olarak öne çıkmıştır.

İki devletin de merkezîyetçi idare anlayışını benimsemesine bakarak yeni kurulan ulus-devletlerce potansiyel tehdit olarak görülen bireyler ve gruplar üzerinde sıkı kontrol uygulama çabalarına yol açan en önemli faktörün toprak bütünlüğü düşüncesi olduğu ve bu doğrultuda her iki ülkede de izlenen siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel uluslaşma politikalarının artan güvenlik riski doğrultusunda şekillendiği görülmektedir. Türkiye'de bu tür politikaların hedef aldığı kişiler, Doğu Anadolu'da yaşanan çatışma hali nedeniyle esas olarak Kürtler olurken, Romanya'daki başlıca hedef revizyonist faaliyetler şüphesiyle Macar azınlıktır. Ek olarak, Türkiye'deki Kürtler arasında siyasi bir birlik olmadığı ve kolektif halde hareket etmedikleri görülürken, Romanya'daki Macarlar, Milletler Cemiyeti nezdinde birlikte hareket eden bir grup olarak yasal tazminat ve belirli konularda hak iadesi elde etmek için örgütlenmiştir.

Bir tarafta, azınlıklara yönelik uluslararası yasal güvencelerin etkisi gözlenirken, azınlık statüsünde olmadıkları için benzeri yasal güvenceden ve

haklardan yoksun olan Kürtler Milletler Cemiyeti ekseninde hareket imkânı bulamamıştır. Cemiyete yapılan bazı bireysel talepler zayıf kaldığından ya da dikkate alınmadığından uluslararası ölçekten ziyade yerel düzeyde bir tepki oluşmuştur. İsyân yoluyla örgütlenme çabası bunun bir sonucu olarak görülebilir, fakat Kürt aşiretlerinin bu isyanlarda da tek bir yapı halinde hareket etmediğini belirtmek gerekir. Sonuç olarak, iki savaş arası dönem boyunca uygulanmaya çalışılan reform ve ulusal birlik eksenindeki uluslaşma politikaları, güvenlik riskleri olarak algılanan durumlardan doğrudan etkilenmiş, Türkiye ve Romanya'da devlet politikaları ekseriyetle güvenlik odaklı olarak ilerlemiştir. Nihayetinde, Türkiye ve Romanya'da birbirinden farklı tepkiler gelişmiş; Doğu Anadolu'da geniş çaplı çatışmalar yaşanırken Transilvanya bölgesinde komşu Macaristan'ın yarattığı uluslararası baskının da etkisiyle daha çok istihbarat çalışmaları üzerinden denetim sağlanmaya çalışılmıştır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

T.C Cumburbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü

30.1.0/ 1.5.5

30.10/ 110.740.17

30.10/ 110.740.22

30.10/ 110.740.23

30.10/ 110.741.3

30.10/ 111.743.11

30.10/ 111.745.3

30.10/ 115.804.16

30.10/ 116.805.24

30.10/ 128.916.24

30.10/ 226.524.5

30.10/ 227.527.24

30.10/ 232.564.9

30.10/ 246.667.16

30.10/ 40.85.15

30.10/ 69.457.14

Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı

30.18.1.2/ 32.72.7

30.18.1.2/ 88.93.18

Siyasi Partiler Cumhuriyet Halk Partisi Fonu

490.1.0/ 284.1139.3

Arhivele Naşionale Istorice Centrale (ANIC) – Romanya Devlet Arşivi, Bükreş, Romanya

Fond Brătianu – familial (1850-1948), Dosar 470

Fond Titulescu Nicolae (1836-1960), Dosar 147

Fond Comitetul Central al PCR (1921-1949), Collectia 50, Dosar 15

Fond Manuilă Sabin (1853-1947), Dosar X/77; Dosar XII/101

Fond Vasile Stoica (1869-1948), Dosar 125

Arhivele Ministerul Afacerilor Externe (AMAE) – Romanya Dışişleri Arşivi, Bükreş, Romanya

Fond Mica Înţelegere UA 1C_ 1920-1935

Fond 71/1921-1944 Transilvania, Cilt 1; Cilt 4; Cilt 7; Cilt 37

Serviciul Judeţean Cluj al Arhivelor Naşionale Arhivele Statului Judeţean Cluj (SJCAN) – Cluj Bölge Arşivi, Cluj-Napoca, Romanya

Inspectoratul de Poliţie Cluj, Inv.399, Dosar 239

The National Archives of United Kingdom (TNA) – Birleşik Krallık Devlet Arşivi, Londra, İngiltere

Foreign Office (FO) - 371/8919; 371/9967

The League of Nations Archive, Geneva (UNOG) – Milletler Cemiyeti Arşivi, Cenevre, İsviçre

Document C.337.1937.I

Document C.326.1927.I

Resmî Yayınlar

(1927) Umumî Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun, *Resmî Gazete*, Sayı 634, no.1164, 16.07.

(1927) 1097 Numaralı Kanun Hükmünün Refine İcra Vekilleri Heyetinin Mezun Olduğuna Dair Kanun, *Resmî Gazete*, Sayı 759, no.1178, 5.12.

(1935) Tunceli Vilâyetinin İdaresi Hakkında Kanun, *Resmî Gazete*, Sayı 3195, no. 2884, 25.12.

Kitaplar, Makaleler ve Tezler

ANGHEL Florin (2014) Romania between Istanbul and Ankara: The Beginning of the Alliance in the First Decade of the Kemalist Republic, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarib-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı 54, s. 435-450.

- ANZERLİOĞLU Yonca (2006) Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi ve Gagauz Türkleri, *Bilgi*, Sayı 39, s. 31-51.
- BARLAS Dilek (2005) Turkish Diplomacy in the Balkans and the Mediterranean. Opportunities and Limits for Middle-power Activism in the 1930s, *Journal of Contemporary History*, Cilt 40, Sayı 3, s. 441-464.
- BAYAR Celal, Nejat Bayramoğlu (2006) *Şark Raporu*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- BOLOVAN Ioan – HOLOM Elena Crinela – EPPEL Marius (2016) Ethnicity and Politics: Censuses in the Austro-Hungarian Empire (Case Study: Transylvania, 1869-1910) *Romanian Journal of Population Studies*, Cilt 10, Sayı 2, s. 137-152.
- BOTTONI Stefano (2013) National Projects, Regional Identities, Everyday Compromises. Szeklerland in Greater Romania (1919–1940), *The Hungarian Historical Review: New Series of Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, Cilt 2, Sayı 3, s. 477-511.
- BRUBAKER Rogers (1996) *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*, Cambridge University Press, Cambridge.
- CAMPUS Eliza (1978) *The Little Entente and the Balkan Alliance*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucharest.
- CARR Edward Hallett (2015) *20 Yıl Krizi 1919-1939*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- EGERTON George (1994) Conservative Internationalism: British Approaches to International Organization and the Creation of the League of Nations, *Diplomacy and Statecraft*, Cilt 5, Sayı 1, s. 1-20.
- EGRY Gábor (2014) Phantom Menaces? Ethnic Categorization, Loyalty and State Security in Interwar Romania, *The Hungarian Historical Review*, s. 650-682.
- (2016) New Horizons from Prague to Bucharest: Ethnonational Stereotypes and Regionalist Self-Perceptions in Interwar Slovakia and Transylvania, *Historie–Otázky–Problémy (History, Issues, Problems)* Cilt 8, Sayı 2, s. 47-58.
- (2017) The World Between Us: State Security and the Negotiation of Social Categories in Interwar Romania, *East Central Europe*, Cilt 44, Sayı 1, s. 17-46.
- (2017) Unholy Alliances? Language Exams, Loyalty, and Identification in Interwar Romania, *Slavic Review*, Cilt 76, Sayı 4, s. 959-982.

- EMEK Berk (2022) Nationalizing the Multi-ethnic Borderlands: State Surveillance and Security Policies in Interwar Turkey and Romania, *Southeast European and Black Sea Studies*, s. 1-19.
- GOLOĞLU Mahmut (2009) *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1924-1930: Devrimler ve Tepkileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- GÖNLÜBOL Mehmet vd. (1996) *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- GÜÇLÜ Yücel (2003) Turkey's Entrance into the League of Nations, *Middle Eastern Studies*, Cilt 39, Sayı 1, 2003, s. 186-206.
- HALLI Reşat (1972) *Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar: 1924-1938*, T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, Ankara.
- HENIG Ruth (2006) *Versailles and After 1919-1933*, Routledge, London, s. 46-47.
- HITCHINS Keith (1994) *Rumania, 1866-1947*, Clarendon Press, London.
- (2011) *Ionel Brătianu: Romania*, Haus Publishing, London.
- IORDACHI Constantin (2017) Diplomacy and the Making of a Geopolitical Question: The Romanian-Bulgarian Conflict over Dobrudja, 1878–1947, *Entangled Histories of the Balkans* Cilt 4, Brill, Leiden.
- İNALCIK Halil ve Mehmet Seyitdanlıoğlu (2019) *Tanzimat- Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- JELAVICH Barbara (1983) *History of the Balkans*, Cambridge University Press, Cambridge.
- KEYDER Çağlar (1989) *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KOÇAK Cemil (2003) *Umumi Müfettişlikler: 1927-1952*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- LIVEZEANU Irina (2018) *Cultural Politics in Greater Romania: Regionalism, Nation Building, and Ethnic Struggle, 1918–1930*, Cornell University Press, New York.
- LUNGU Dov (1989) *Romania and the Great Powers, 1933-1940*, Duke University Press, Durham.
- MACARTNEY Carlile Aylmer (1937) *Hungary and her Successors: The Treaty of Trianon and its Consequences, 1919-1937*, Oxford University Press, London.
- MANUILĂ Sabin (1938) *Recensământul General al Populației României din 29 Decembrie 1930*, Editura Institutului Central de Statistică București, București.
- McDOWALL David (1996) *A Modern History of the Kurds*, IB Tauris, London.

- METİN Ömer (2012) Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Romanya Türklerinin Göçüne Dair Faaliyetleri (1931-1938), *Karadeniz Araştırmaları*, sayı 35, s. 125-143.
- MYLONAS Harris (2013) *The Politics of Nation-building: Making Co-nationals, Refugees, and Minorities*, Cambridge University Press, Cambridge.
- ORTAYLI İlber (2008) *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008.
- ÖMER Metin (2013) Romanya'da Çıkan Türk Bir Gazete: Türk Birliği, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, Yıl 9, Sayı 17, s. 171-186.
- (2019) Romanya-Türkiye İlişkilerinde Göç Perspektifi (1923-1936), *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, Yıl 15, Sayı 30, s. 309-332.
- ÖZOĞLU Hakan (2011) *From Caliphate to Secular State: Power Struggle in the Early Turkish Republic*, ABC-CLIO, California.
- ÖZTAN Ramazan Hakkı (2020) Settlement Law of 1934: Turkish Nationalism in the Age of Revisionism, *Journal of Migration History*, Cilt 6, Sayı 1, s. 82-103.
- ÖZTÜRK Saygı (2007) *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu*, Doğan Kitap, İstanbul.
- PREECE Jennifer Jackson (1998) *National Minorities and the European Nation-states System*, Oxford University Press, Oxford.
- ROUCEK Joseph Slabey (1932) *Contemporary Roumania and her Problems: A Study in Modern Nationalism*, Stanford University Press, California.
- SARAL Emre (2016) *Türkiye-Macaristan İlişkileri (1920-1945)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- (2004) Voyvodina Meselesi Üzerine Güncel Bir İnceleme I, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, s. 128-138
- (2017) Türkiye-Macaristan İlişkilerinde İtalya'nın Rolü (1928-1933), *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, Yıl 13, Sayı 25, s. 155-181.
- (2020) İki Savaş Arasındaki Dönemde Türkiye'nin Orta Avrupa'ya Yönelik Siyaseti, Ed. Yücel NAMAL, *Türk-Macar İlişkilerinin İzinde 20 Yıl Prof. Dr. Melek Çolak Armağanı*, Kitabevi, İstanbul, s. 407-427.
- SILAN Necmeddin Sahir (2011) *Kürt Sorunu ve Devlet: Tedbîr ve Tenkil Politikaları (1925-1947)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- STEINER Zara (2005) *The Lights that Failed: European International History 1919-1933*, Oxford University Press, Oxford.
- TOKER Metin (2018) *Şeyh Said ve İsyanı*, Thales Yayınları, İstanbul.

TOPRAK Zafer (2012) *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*, Doğan Kitap, İstanbul.

TURAN Murat (2011) *CHP'nin Doğu'da Teşkilatlanması, 1923-1950*, Libra Kitap, İstanbul.

TÜRKEŞ Mustafa (1994) The Balkan Pact and its Immediate Implications for the Balkan States, 1930–34, *Middle Eastern Studies*, Cilt 30, Sayı 1, s. 123-144.

ÜLKER Erol (2008) Assimilation, Security and Geographical Nationalization in Interwar Turkey: The Settlement Law of 1934, *European Journal of Turkish Studies. Social Sciences on Contemporary Turkey*, Sayı 7, s. 1-19.

VAN MEURS Wim (1999) Land Reform in Romania—a Never-ending Story, *SEER-South-East Europe Review for Labour and Social Affairs*, Sayı 2, s. 109-122.

VERDERY Katherine (1983) *Transylvanian Villagers: Three Centuries of Political, Economic, and Ethnic Change*, University of California Press, California.

Sürelili Yayınlar

(1927) *Adevärul* 21 Ekim.

(1924) *Monitorul Oficial* 24 Şubat, Sayı 41.

(1925) *Monitorul Oficial* (1925) 14 Haziran, Sayı 128.